

Jaarverslag Kiesraad 2019

Uitgave en redactie

Kiesraad

Foto's

De foto's uit dit jaarverslag mogen niet worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook, zonder toestemming van de bron.

Contact

Secretariaat Kiesraad

Postadres

Postbus 20011, 2500 EA Den Haag

Bezoekadres

Muzenstraat 85, 2511 WB Den Haag

T 070 426 62 66

E kiesraad@kiesraad.nl

www.kiesraad.nl

Den Haag, maart 2020

ISSN: 2590-0331

Inhoudsopgave

<i>Voorwoord</i>	4
<i>1. 'Stemmen is meer dan een hokje inkleuren'</i>	6
<i>2. Organisatie</i>	11
<i>3. Verkiezingen</i>	17
<i>4. Adviezen</i>	27
<i>5. Aanduidingen en benoemingen</i>	33
<i>6. Rechtszaken</i>	35
<i>7. Kennis en Communicatie</i>	40
<i>8. Netwerk – nationaal en internationaal</i>	44
<i>9. Financiën</i>	48

Voorwoord

In 2019 werd door velen stilgestaan bij het vrouwenkiesrecht. Honderd jaar geleden mochten vrouwen voor het eerst stemmen bij verkiezingen en werd het kiesrecht pas echt algemeen. Daaraan ging de bekende grondwetsherziening 1917 – tijdens de Eerste Wereldoorlog – vooraf. Ook nu wordt wederom nagedacht over veranderingen die nodig zijn in ons staatsbestel. Het eind 2018 verschenen rapport van de Staatscommissie parlementair stelsel is thans voorwerp van overdenking, overleg en besluitvorming. Daarbij speelt ons kiesstelsel een belangrijke rol. Van de zeven voorstellen die de Staatscommissie als speerpunten betitelt, kunnen meerdere leiden tot gevolgen voor het verkiezingsproces. Zoals de aanpassing van het kiesstelsel voor de Tweede Kamer en de invoering van een bindend correctief referendum. Maar ook bijvoorbeeld het voornemen om te komen tot een Wet op de Politieke Partijen zou onder omstandigheden tot betrokkenheid van de Kiesraad kunnen leiden.

Het thema voor de foto's in dit jaarverslag is 'bijzondere stemlokalen'. De colleges van burgemeester en wethouders mogen onder meer mobiele stembureaus aanwijzen. Zo zijn in de afgelopen jaren stembureaus aangewezen in een tram (de stemtram), een trolleybus en een dubbeldekker. Ook waren er stembureaus op een onbewoond eiland (bereikbaar per boot), in een museum bij een 2000 jaar oude Egyptische tempel, bij een stadsboerderij en op de 20e verdieping van de A'DAM-toren. Deze gemeentelijke keuzes trekken de aandacht en kunnen daarom opkomstbevorderend werken. Bij de beoordeling van de gemeentelijke keuzes moet natuurlijk wel de toegankelijkheid van zulke stemlokalen een rol spelen.

Terugkijkend op 2019 moeten, naast een aantal wetgevingsadviezen die de Kiesraad heeft uitgebracht, allereerst genoemd worden de zes (!) verkiezingen die in het eerste half jaar plaatsvonden: achtereenvolgens de verkiezingen voor de provinciale staten, de waterschappen, de eilandsraden op Bonaire en Saba, de kiescolleges voor de Eerste Kamer op Bonaire, Sint Eustatius en Saba, de Eerste Kamer en tenslotte die voor het Europees Parlement. Een buitengewoon intensieve periode, waarin door de vele tienduizenden betrokkenen (zoals stembureauleden, gemeenteambtenaren en tal van vrijwilligers) met hart en ziel is gewerkt. In dit jaarverslag is daarover meer te vinden.

Stembureau Rijksmuseum van Oudheden Leiden.
Foto: Rijksmuseum van Oudheden.

Na al die verkiezingen is de blik gericht op de toekomst. De noodzaak om de thans bij de kandidaatstelling en berekening van de uitslag toegepaste programmatuur te vernieuwen en onder meer beter te beveiligen heeft aanleiding gegeven tot een transitieproces onder verantwoordelijkheid van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Daarbij wordt nieuwe veilige ICT ontwikkeld en krijgt de Kiesraad de bevoegdheden en verantwoordelijkheden die passen bij zijn ontwikkeling tot Verkiezingsautoriteit. Daartoe zal de op dit punt achterhaalde Kieswet worden aangepast.

Op dit transitieproces heeft de Kiesraad lang aangedrongen. Nodig zijn hierbij goede samenwerking tussen het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK), de veiligheidsdiensten, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken (NVvB) en de Kiesraad zelf. Alsmede natuurlijk, via de minister, met ons parlement, dat immers nauw betrokken is bij de Kieswetgeving en het verkiezingsproces. Voorts is snelheid gewenst, ook op onderdelen zoals de invoering van het elektronisch tellen.

J.G.C. Wiebenga
Voorzitter Kiesraad

1. 'Stemmen is meer dan een hokje inkleuren'

Dubbelinterview met voorzitter Jan Kees Wiebenga en secretaris-directeur Pamela Young

In de eerste helft van het jaar buitelden de verkiezingen over elkaar heen. Hoe is dat voor de Kiesraad geweest?

Jan Kees Wiebenga: Dat is het mooiste wat de Kiesraad kan overkomen. Hoe meer verkiezingen hoe beter. Dit is waarvoor wij in het leven geroepen zijn. Bij de ene verkiezing hebben we meer bevoegdheden: als centraal stembureau. Bij de andere verkiezingen zijn we een soort dienst van hulp en bijstand.

Pamela Young: Ik loop al lang mee bij de Kiesraad, maar ook ik had nog nooit meegemaakt dat er in zo'n korte periode zes verkiezingen waren. Wat voor ons bijzonder was, was de samenloop van de verkiezing van de Eerste Kamer met die voor het Europees Parlement. Daar zat nog geen week tussen. Op een gegeven moment lopen die verkiezingen helemaal door elkaar heen. In zo'n periode doe je daarom een beroep op alle collega's.

Jan Kees Wiebenga: We zijn maar een kleine organisatie. In het buitenland is men vaak verbluft dat wij met een team van een 15-tal medewerkers kennelijk de landelijke verkiezingen kunnen regelen. Het geheim is dat in Nederland het verkiezingsproces sterk is gedecentraliseerd. De rol van de gemeenten daarbij is wezenlijk. Zonder de gemeenten, onder andere voor het runnen van de kleine 10.000 stembureaus, kan de Kiesraad het niet.

Ook dit jaar zagen we dat er in veel gemeenten stembureaus werden ingericht op bijzondere locaties, in een drive-in stembureau, in trams, musea en dergelijke. Mag dat allemaal, op basis van de Kieswet? En is het ook nodig, naar jullie idee, om de opkomst voor verkiezingen op peil te houden?

Pamela Young: Veel van die stembureaus, bijvoorbeeld in een zwembad of een tram, spreken tot de verbeelding. Kiezers fietsen ervoor om en de media komen erop af. Maar soms staat het op gespannen voet met strengere regelgeving die we aan stembureaus stellen op het punt van toegankelijkheid. Uiteindelijk gaat het erom dat er voor alle kiezers voldoende gelegenheid is te stemmen en dat er goed over de toegankelijkheid gecommuniceerd wordt, juist ook als het een bijzonder stembureau betreft.

Voorzitter Jan Kees Wiebenga (rechts) en secretaris-directeur Pamela Young (links).
Foto: Heleen Hörmann.

Jan Kees Wiebenga: Voor veel burgers betekent het uitbrengen van je stem echt iets, dat is meer dan alleen met een rood potlood een hokje inkleuren. Het is in dat verband dat gemeenten af en toe op die symboliek inspelen, door een mooie plaats aan te wijzen om te stemmen. Bijvoorbeeld in de Tweede Kamer of raadhuisen. Daardoor leeft zo'n verkiezing misschien iets meer, bij kiezers.

Dit jaar vonden voor het eerst verkiezingen plaats van de kiescolleges op Bonaire, Sint Eustatius en Saba, de BES-eilanden. Zijn jullie tevreden over het verloop daarvan? En welke betrokkenheid had de Kiesraad daarbij?

Pamela Young: We hebben de BES-eilanden bijgestaan met wat advies. Maar het ministerie van Binnenlandse Zaken heeft daar een grotere rol in gespeeld. Het was bijzonder dat op Sint Eustatius alleen kiescollege-verkiezingen plaatsvonden. Ze werden daar niet gecombineerd met de eilandsraadsverkiezingen, zoals op de andere twee eilanden. Dat zag je terug in de lagere opkomstcijfers. Je zag ook hoe kwetsbaar zo'n verkiezing kan zijn. Op Sint Eustatius deed maar één partij mee, met vijf kandidaten, en er waren vijf zetels...

Jan Kees Wiebenga: Dankzij de instelling van de kiescolleges kon een aantal inwoners van het Nederlandse deel van het Koninkrijk nu voor het eerst invloed uitoefenen op de samenstelling van de Eerste Kamer. Dat heeft veel voeten in de aarde gehad. Vanuit het oogpunt van burgerrechten vind ik het een stap voorwaarts. Dat het bij de eerste keer nog niet geland is bij iedereen, aan de overzijde, is begrijpelijk, want de afstand is ook letterlijk wel heel groot.

In 2019 werd nog gevierd dat ook vrouwen honderd jaar kiesgerechtigd zijn. Hoe hebben jullie dat ervaren? Is er op het punt van kiesgerechtigdheid wat jullie betreft, ook anno nu, nog uitbreiding te verwachten?

Jan Kees Wiebenga: Destijds drong in Nederland pas traag door dat vrouwen ook burgers zijn, en burgerrechten toekomen. Pas in 1956 wordt de getrouwde vrouw als handelingsbekwaam persoon erkend. Gelukkig zat het kiesrecht voor vrouwen niet tot die tijd in de ijskast. En is het nu ondenkbaar dat het anders zou zijn. Daarna is er nog veel politieke discussie geweest over toekenning van kiesrecht voor migranten en voor Nederlanders in het buitenland. Dat vergde grondwetswijzigingen. In 1982 is er een soort uitruil geweest tussen het deel van de Tweede Kamer dat de toekenning van kiesrecht voor migranten voor de gemeenteraadsverkiezingen steunde, en het deel dat de toekenning van kiesrecht van Nederlanders in het buitenland steunde.

Pamela Young: In de loop der jaren is de groep kiesgerechtigden steeds verder uitgebreid, aansluitend bij maatschappelijke ontwikkelingen. En ook nu wordt er met enige regelmaat gesproken over verdere uitbreiding van kiesgerechtigdheid, denk bijvoorbeeld aan de discussie over toekenning van stemrecht voor 16 en 17-jarigen.

Er is de laatste tijd veel aandacht voor voldoende vertegenwoordiging van vrouwen, in de top van het bedrijfsleven, de politiek, maar ook in adviesorganen. Hoe zit dat bij de Kiesraad (afgelopen jaar)? Kan het beter?

Jan Kees Wiebenga: In 2019 heeft de Kiesraad voor de positie van secretaris-directeur na een zorgvuldige selectieprocedure met veel overtuiging kunnen kiezen voor de beste kandidaat, dat blijkt een vrouw te zijn. In de Raad zelf zijn op dit moment twee van de in totaal zeven leden van de kiesraad vrouw. Bij elke vacature wordt daar ook zeer specifiek naar gekeken. Maar het kan altijd beter.

Pamela Young: Het kan zeker beter, maar dat ligt niet aan de aandacht die we daarvoor hebben gehad in de procedures. Uit het rapport van de Algemene Rekenkamer 'Diversiteit in vaste adviescolleges van de regering' bleek dat sommige adviescolleges om ons heen het beter doen. Het rapport heeft ons wel mooie manieren aangereikt om dat te verbeteren. Je wilt natuurlijk een kundig kandidaat, maar zowel vrouwen als mannen kunnen kundige kandidaten zijn. Mijn betrokkenheid bij het onderzoek van de Algemene Rekenkamer heeft me wel aan het denken gezet, misschien kunnen we op een andere manier werven om ook die kundige candidate te vinden.

De staatscommissie Remkes heeft dit jaar de nodige aanbevelingen gedaan over het verkiezingsproces. Is de Kiesraad daar ook bij betrokken geweest? Welke aanbevelingen vonden jullie met name interessant of opmerkelijk?

Pamela Young: We waren er indirect bij betrokken. Een aantal leden van de Kiesraad zat in de zogenaamde 'kring van experts', waaronder de voorzitter. Die zijn bij bijeenkomsten geweest en hebben input geleverd. Het is nu natuurlijk spannend wat er concreet wordt gedaan met de aanbevelingen van de staatscommissie. Waaronder een scenario voor een nieuw kiesstelsel. De beleidskeuze van het kabinet daarover laat nog even op zich wachten. Dat is wel een van de dingen in het nieuwe jaar waar ik erg nieuwsgierig naar ben. En waar we zeker als Kiesraad mee aan de slag zullen gaan.

Jan Kees Wiebenga: De staatscommissie stelt ook voor om een bindend referendum in te voeren. Als dat gaat gebeuren dan ga ik ervan uit dat de Kiesraad de functie van centraal stembureau weer gaat uitoefenen. Ook dat volgen we met interesse. Het andere element is een wet op politieke partijen die er gaat komen. Het is onwenselijk dat een minister of regering zelf gaat over het toezicht op de politieke partijen. Dat is in strijd met de Europese standaarden. Dat betekent dat het toezicht mogelijk belegd wordt bij een ander staatsorgaan. Al in een eerdere fase was er sprake van dat de Kiesraad dat zou doen. Dat is destijds teruggedraaid door toenmalig minister Donner. Dus ook dat is een dossier dat onze interesse heeft.

Dit jaar was er een wisseling van de wacht aan het hoofd van het secretariaat van de Kiesraad. Hoe heb je het eerste half jaar ervaren, Pamela? Waar heb je vooral op ingezet?

Pamela Young: Het eerste half jaar was anders dan ik me had voorgesteld. In die zin dat we veel meer dan verwacht bezig zijn met de transitie. We zijn bezig met hele wezenlijke vragen, waartoe zijn we op aarde zou ik bijna zeggen. We weten nu wat dat is, maar wat dat in de toekomst zou moeten zijn, daar zijn we met z'n allen mee bezig, om daar verder invulling aan te geven. Dat zijn niet de organisatievragen waarmee je normaalgesproken begint als secretaris-directeur. Dus dat maakt het wel uitdagend.

Wat versta je precies onder de transitie?

Pamela Young: De achtergrondgedachte bij de transitie is dat we een instantie nodig hebben die gaat over de ontwikkeling en het beheer van de digitale middelen die we bij de verkiezingen gebruiken. De gedachte is dat dat de Kiesraad gaat worden.

Jan Kees Wiebenga: Er moet een volledig verantwoord, veilig, nieuw ICT-systeem worden ontwikkeld. Dat ook bestand is tegen bedreigingen van buitenaf.

Pamela Young: Ook gaat de transitie over de verantwoordelijkheden bij het vaststellen van de verkiezingsuitslag. Die worden nu tegen het licht gehouden. Op dit moment hebben we, in tegenstelling tot wat veel mensen denken, geen hiërarchische verhouding in de verkiezingsketen. In het kader van de transitie kijken we nu in hoeverre de Kiesraad meer kan sturen op de kwaliteit van het verkiezingsproces.

Jan Kees Wiebenga: Kern daarbij is samenwerking, in het bijzonder met de gemeenten. Als we ons huidige stelsel willen vernieuwen, dan moeten alle partners zich daarin kunnen vinden. Daarin spelen de gemeenten een wezenlijke rol. Er is wel snelheid nodig, bij de ontwikkeling van nieuwe stembiljetten, de voorbereiding van nieuwe digitale middelen en bij de transitie naar een verkiezingsautoriteit. Maar ook op het gebied van elektronisch tellen bijvoorbeeld. Dat wetgevingsproces verloopt te traag.

2. Organisatie

De Kiesraad heeft een aantal wettelijke taken:

- De Raad treedt op als centraal stembureau bij de verkiezingen van de Eerste Kamer en Tweede Kamer en van de Nederlandse leden van het Europees Parlement. De taken van de Kiesraad in dit verband zijn:
 - registratie van namen ('aanduidingen') en logo's van politieke partijen
 - onderzoek en beoordeling van de geldigheid van de kandidatenlijsten en de daarop voorkomende kandidaten
 - de nummering van kandidatenlijsten
 - toewijzing zetels en benoeming leden
- De Raad adviseert de regering en het parlement over uitvoeringstechnische zaken op het gebied van kiesrecht en verkiezingen. Hierbij gaat het vooral om conceptwetsvoorstellen tot wijziging van Kieswetgeving. Een enkele keer adviseert de Kiesraad ongevraagd, bijvoorbeeld in de vorm van evaluaties na afloop van verkiezingen.

Overige taken Kiesraad

De Kiesraad treedt het gehele jaar door op als kennis- en informatiepunt over kiesrecht en verkiezingen voor gemeenten, provinciale griffies, politieke partijen, kiezers en media. In verkiezingstijd wordt samen met het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) een Informatiepunt Verkiezingen ingesteld. Met het oog op de verschillende in 2019 gehouden verkiezingen was van oktober 2018 t/m juni 2019 het Informatiepunt 'in de lucht'.

De Kiesraad adviseert ook de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State over kiesrechtelijke geschillen waarbij de Kiesraad niet zelf partij is.

Relatie met ministerie van BZK

Het ministerie van BZK houdt toezicht op alle zelfstandige bestuursorganen die een taak uitvoeren waarvoor de minister politieke verantwoordelijkheid draagt. De Kiesraad valt als centraal stembureau onder de Kaderwet zelfstandige bestuursorganen. Enkele onderdelen van deze wet zijn niet van toepassing.¹ Daarnaast valt de Kiesraad deels wel² en deels niet³ onder de werking van de Kaderwet adviescolleges. De bijzondere positie van de Kiesraad en de daarmee samenhangende noodzakelijke onafhankelijkheid zijn van invloed op deze toezichtsrelatie. Sinds 1 januari 2018 valt de Kiesraad niet langer onder begrotingshoofdstuk VII (Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties) van de rijksbegroting, maar is het beheerregime voor de Hoge Colleges van Staat van toepassing.

¹ Kaderwet zelfstandige bestuursorganen, de artikelen 12, 21 en 22.

² Kaderwet adviescolleges, artikelen 15, eerste, derde, vierde en vijfde lid, en 16.

³ Kaderwet adviescolleges, artikelen 21 en 29.

Stembureau Kurhaus, Den Haag.
Foto: Jurriaan Brobbel

Leden Kiesraad

De Kiesraad bestaat uit zeven leden, die voor een periode van vier jaar bij Koninklijk besluit worden benoemd. Benoeming vindt plaats op basis van deskundigheid op het gebied van kiesrecht en verkiezingen en daaraan gerelateerde of daarvoor relevante beleidsterreinen. Ook maatschappelijke kennis en ervaring spelen een rol bij de benoeming van de leden.

De Kiesraad kende in 2019 de volgende samenstelling:

Mr. J.G.C. Wiebenga. Voorzitter. Benoemd met ingang van 2017. Jan Kees Wiebenga was van 2001 tot en met 2016 lid en (enige jaren) waarnemend vice-president van de Raad van State.

Prof. dr. R.B. Andeweg. Vicevoorzitter. Lid sinds 2017. Rudy Andeweg is emeritus-hoogleraar Empirische Politicologie aan de Universiteit Leiden.

Dr. P. Castenmiller. Lid sinds 2013. Peter Castenmiller is werkzaam bij PBLQ, een adviesbureau voor verandervraagstukken in de informatiesamenleving.

Prof. mr. J.E. van den Brink. Lid sinds 2017. Jacobine van den Brink is hoogleraar Bestuursrecht aan de Universiteit van Amsterdam.

Ir. J.R. Prins. Lid sinds 2018. Ronald Prins is als cyber security deskundige lid van de Toetsingscommissie Inzet Bevoegdheden van de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten. Daarnaast is hij buitengewoon raadslid van de Onderzoeksraad voor Veiligheid.

H.E. Reukema-Gevers. Lid sinds 2018. Hestia Reukema-Gevers is werkzaam als directeur Dienstverlening bij de gemeente Rotterdam, met de portefeuille Gebieden, Verkiezingen, Participatie en Stadsarchief.

Mr. A.B.L. de Jonge. Lid sinds 2019. Aat de Jonge is ruim dertig jaar burgemeester geweest in verschillende gemeenten. Tot 2018 was hij burgemeester van Dronten.

Secretariaat Kiesraad

De Kiesraad wordt in zijn taken ondersteund door een secretariaat. Aan het hoofd van het secretariaat staat de secretaris-directeur, belast met de dagelijkse leiding. Sinds 1 januari 2018 gaat de Kiesraad over zijn eigen voltallige personeel, doordat de voorzitter van de Kiesraad door de minister van Binnenlandse Zaken is aangewezen als hoofd van dienst.⁴

Eind 2019 werkten 16 medewerkers bij het secretariaat in de volgende functies:⁵

Secretaris-directeur, **Pamela Young**

Coördinator Juridische zaken, **vacature**

Coördinator Communicatie, Onderzoek en Ondersteuning en senior communicatieadviseur, **Heleen Hörmann**

Senior juridisch adviseur, **Roderick Al**

Communicatieadviseur, **Regine Geleijns**

Senior adviseur informatiebeleid, **Cynthia Henskens**

Administratief medewerker, **Maaïke van Hoboken**

Onderzoeker, **Ron de Jong**

Senior juridisch adviseur, **Petra Kingma**

Juridisch administratief medewerker, **Myrna Pleij-Lindeboom**

Juridisch adviseur, **Marco Segers**

Administratief medewerker, **Ellen Voogd**

Officemanager, **Karina de Klerk Wolters**

Senior-adviseur bedrijfsvoering

Adviseur bedrijfsvoering

IT-adviseur

Bij het Informatiepunt Verkiezingen waren in 2019 drie medewerkers werkzaam.⁶

⁴ Artikel 4, eerste lid, onderdeel b, van het Algemeen Rijksambtenarenreglement.

⁵ Op basis van de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) zijn de namen van drie medewerkers niet vermeld.

⁶ Rapportage Informatiepunt Verkiezingen 2019 provinciale staten, waterschappen en kiescolleges.

Verkenning digitale middelen en transitie Verkiezingsautoriteit

De Kiesraad is momenteel samen met het ministerie van BZK, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken (NVvB) aan het bekijken op welke manier de verantwoordelijkheid voor alle digitale hulpmiddelen in het verkiezingsproces in de toekomst het beste kan worden belegd. In lijn met een in februari 2019 verschenen advies hierover van ABDTOPconsult is het idee dat de Kiesraad in de toekomst verantwoordelijk wordt voor ontwikkeling en beheer van digitale middelen in het verkiezingsproces, waarbij verantwoordelijkheden en bevoegdheden vastgelegd worden in de Kieswet.⁷

Aangezien de keuze voor deze optie grote gevolgen heeft voor de organisatie van de Kiesraad en er ook nog veel moet gebeuren voordat een en ander gerealiseerd is, werd in het advies een transitiefase van circa een tot anderhalf jaar voorgesteld. In die periode zal in de bestuurlijke driehoek van de meest betrokken partijen een en ander vorm krijgen.

In mei 2019 is Arjan Dikmans aangesteld als programmadirecteur bij het ministerie van BZK om leiding te geven aan deze transitie. Met de transitie wordt gezien wat nodig is om de Kiesraad in staat te stellen de verantwoordelijkheid te dragen voor de digitale hulpmiddelen die worden gebruikt bij de berekening van de uitslag en de zeteltoedeling.⁸ Ook wordt gezien of er nieuwe bevoegdheden in de verkiezingsketen nodig zijn. Het gaat daarbij onder andere om de bevoegdheden om voorschriften te geven aan gemeenten voor het gebruik van de digitale middelen en voor het uitvoeren van controles op dat gebruik, maar ook meer in zijn algemeenheid over de benodigde bevoegdheden en verantwoordelijkheidsverdeling om een betrouwbare uitslag vast te stellen.⁹

⁷ Briefadvies Digitale hulpmiddelen in de verkiezingsketen, februari 2019, ABDTOPConsult.

⁸ Bijlage bij Kamerstukken II 2018/2019, 35 165, nr. 1.

⁹ Kamerbrieven van 29 augustus en 9 oktober 2019, Kamerstukken II 2018-2019, 35 165, nrs. 9 en 10 en antwoorden op Kamervragen van het lid Den Boer (D66), Aangangsel Handelingen TK 2018-2019, nr. 3089.

De programmadirecteur is verantwoordelijk voor het ontwerp en de ontwikkeling van de digitale hulpmiddelen, inclusief het traject van aanbesteding. In 2019 is begonnen met een impactanalyse om inzicht te krijgen in wat er nodig is voor de uitvoering van de nieuwe taken inclusief benodigde formatie, competenties en financiering. Ook is gestart met de voorbereidingen van de nieuwe software, het beheer ervan en het opnieuw verdelen van taken en bevoegdheden tussen de betrokken partijen in het verkiezingsproces.

Het transitietraject is een omvangrijke en complexe operatie dat niet alleen de werkzaamheden van de Kiesraad raakt, maar ook die van de gemeenten en het ministerie van BZK. Deze partijen werken samen in verschillende werkgroepen aan de ontwikkeling van een nieuw digitaal middel voor de vaststelling van de uitslag en aan de ontwikkeling van de Kiesraad tot verkiezingsautoriteit. Ook zijn er werkgroepen die zich met communicatie en financiën bezighouden. Dit betekent dat naast de reguliere werkzaamheden de tweede helft van 2019 tevens in het teken stond van werkzaamheden voor deze transitie. In 2020 krijgt dit verder vervolg.

Stembureau van Maanenbad, Rotterdam.

3. Verkiezingen

De eerste helft van 2019 stond in het teken van een historisch aantal van zes verkiezingen die in die periode plaatsvonden:

- Provinciale Statenverkiezingen (20 maart)
- Waterschapsverkiezingen (20 maart)
- Eilandraadsverkiezingen (20 maart)
- Kiescolleges voor de Eerste Kamer op Bonaire Sint Eustatius en Bonaire (20 maart)
- Europees Parlementsverkiezing (23 mei)
- Eerste Kamerverkiezing (27 mei)

In het najaar vinden doorgaans in een aantal gemeenten herindelingsverkiezingen plaats. Voor het eerst sinds lange tijd was dat in 2019 niet het geval.

Tijdens de verkiezingen heeft de Kiesraad een rol bij de informatievoorziening over het verkiezingsproces en het kiesrecht. Om de vragen die aan de Kiesraad worden gesteld te kunnen beantwoorden, is tijdens de verkiezingen een Informatiepunt Verkiezingen ingesteld. In januari werd het informatiepunt uitgebreid van twee naar drie medewerkers. Tot medio juni 2019 is het Informatiepunt Verkiezingen in de lucht geweest.

Gecombineerde verkiezingen voor provinciale staten en de besturen van de waterschappen

Op woensdag 20 maart 2019 vonden in twaalf provincies en in 21 waterschappen verkiezingen plaats. Het was de tweede keer dat er waterschapsverkiezingen plaatsvonden op grond van de Kieswet.

De Kiesraad is bij de verkiezingen voor de provinciale staten en de waterschappen geen centraal stembureau. Toch brengen ook deze verkiezingen werkzaamheden voor (het secretariaat van) de Raad met zich mee. Burgers, gemeenten, waterschappen, politieke partijen en media deden in aanloop naar deze verkiezingen frequent een beroep op de Kiesraad als kennis- en informatiecentrum.

De organisatie van de gecombineerde verkiezingen brengt voor de gemeenten een extra uitdaging met zich mee. Doordat gemeenten verantwoordelijk zijn voor de gelijktijdige verzending van stempassen voor twee verkiezingen met twee verschillende categorieën kiesgerechtigden, waarbij sommige gemeenten bovendien in meerdere waterschappen liggen, leidde dat tot vragen en in een enkel geval tot fouten bij het drukken van de stempassen. In een aantal gemeenten verliep de bezorging van stempassen niet vlekkeloos. In beide gevallen kon de Kiesraad de desbetreffende gemeenten adviseren over een te volgen werkwijze.

Publicatie processen-verbaal

In aanloop naar de gecombineerde verkiezingen werden relatief veel vragen gesteld over de publicatie van de processen-verbaal op internet. Voor het eerst waren de gemeenten verplicht om de processen-verbaal van de stembureaus op internet te plaatsen. Gevraagd was om datzelfde te doen met de digitale telbestanden. De Kiesraad heeft vlak na de vaststelling van de uitslagen samen met het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) onderzoek uitgevoerd waaruit bleek dat dat in veel gevallen nog niet of niet op een juiste manier is gebeurd. Bij de later dit jaar gehouden verkiezing voor het Europees Parlement bleek dit te zijn verbeterd.

Registratie partijnamen

Politieke partijen die hun partijnaam hadden geregistreerd bij de Kiesraad voor deelname aan de Tweede Kamerverkiezing, hoefden zich niet apart te registreren voor de verkiezingen van de provinciale staten of de waterschapsverkiezingen. Een registratie van een naam voor de Tweede Kamerverkiezing heeft namelijk doorwerking naar genoemde verkiezingen. Met het oog hierop stond in aanloop naar deze verkiezingen een publicatie in de Staatscourant van de bij de Kiesraad geregistreerde aanduidingen van politieke partijen.¹⁰

Toegankelijkheid stembureaus

Sinds 1 januari moeten stemlokalen toegankelijk zijn voor kiezers met een lichamelijke beperking.¹¹ Als het college van burgemeester en wethouders niet aan deze bepaling kan voldoen, moet het de gemeenteraad informeren over de reden hiervan. De gecombineerde verkiezingen die plaats vonden op 20 maart vormden daarmee een eerste proef op de som. Over dit onderwerp kwamen de nodige vragen bij de Kiesraad binnen.

¹⁰ Staatscourant 2018, nr. 73470.

¹¹ art. J 4, tweede lid, van de Kieswet.

Waarnemingsmissie

In de aanloop naar de gecombineerde provinciale statenverkiezingen en waterschapsverkiezingen hebben medewerkers van de organisatie 'Democracy Volunteers', een in het Verenigd Koninkrijk gevestigde organisatie die zich onder meer bezighoudt met verkiezingswaarneming, als waarnemers de verkiezingen bijgewoond. Ter voorbereiding hierop is vanuit de Kiesraad een presentatie verzorgd over het Nederlandse kiesstelsel.

Hertelling

De uitslag van de verkiezing in de provincie Flevoland gaf de provinciale staten aanleiding om te besluiten tot een hertelling van alle uitgebrachte stemmen in de gehele provincie. De hertelling vond niet plaats vanwege vermeende fouten bij de stemopneming, maar vanwege een klein stemverschil tussen twee partijen in relatie tot de laatste restzetel. De Kiesraad heeft geadviseerd over de organisatie van de hertelling en was er ook bij aanwezig. Uiteindelijk zijn zo'n 160.000 stemmen herteld en leidde de hertelling niet tot een andere uitslag.

Experiment met centraal tellen

Bij de verkiezingen voor de provinciale staten en waterschappen deden 76 gemeenten mee aan een experiment met het centraal tellen van de stemmen. In deze gemeenten vond het tellen van de stemmen plaats in twee rondes, eerst gedeeltelijk (op partijniveau) in de stembureaus en vervolgens geheel (op partijniveau en kandidaatsniveau) op één centrale locatie. De Kiesraad heeft eerder meerdere keren geadviseerd over het experiment met centraal tellen van stemmen en heeft bij deze verkiezingen de gelegenheid benut om verschillende gemeenten waar centraal werd geteld te bezoeken.

Stembureau van Kralendijk, het Pasangrahan in Bonaire

Verkiezingsuitslag

Na afloop van de verkiezingen heeft de Kiesraad de uitslagen van de provinciale statenverkiezingen opgenomen in de *Databank verkiezingsuitslagen*. Het opkomstpercentage voor de provinciale statenverkiezingen bedroeg 56,2% (in 2015: 47,8%). De opkomst voor de waterschapsverkiezingen was 51,3% (in 2015: 43,5%). Net als in 2015 was het percentage blanco of ongeldige stemmen bij de waterschapsverkiezingen (2,6%) hoger dan bij de provinciale statenverkiezingen (0,6%).

Eilandsraadsverkiezingen en kiescollegeverkiezingen

Op woensdag 20 maart vonden in Caribisch Nederland verkiezingen plaats voor de eilandsraden en voor de kiescolleges. Deze kiescolleges werden op 20 maart 2019 voor het eerst gekozen. De kiescolleges zijn ingesteld omdat Bonaire, Sint Eustatius en Saba niet provinciaal zijn ingedeeld en het wenselijk werd gevonden om de daar woonachtige Nederlanders invloed te geven op de samenstelling van de Eerste Kamer. Op Sint Eustatius vonden geen eilandsraadsverkiezingen plaats, maar werden er wel verkiezingen gehouden voor het kiescollege. Op Bonaire en Saba vonden gecombineerde verkiezingen plaats. Zoals verwacht had dit gevolgen voor de opkomst:

Bonaire	57%
Saba	73,4%
Sint Eustatius	20,1%

Met de organisatie van deze verkiezingen heeft de Kiesraad slechts beperkt te maken gehad; voor zover sprake was van ondersteuning vond die vooral plaats vanuit het ministerie van BZK.

Verkiezing Europees Parlement

Donderdag 23 mei 2019 was de dag van stemming voor de Nederlandse leden van het Europees Parlement. De Kiesraad stelt in zijn functie van centraal stembureau de uitslag van deze verkiezing vast. Daarnaast heeft de Raad bij deze verkiezing de volgende taken:

- registratie van namen ('aanduidingen') en logo's van politieke partijen
- onderzoek en beoordeling van de geldigheid van de kandidatenlijsten en de daarop voorkomende kandidaten
- de nummering van kandidatenlijsten
- toewijzing zetels en benoeming leden

In totaal is er door 5.519.776 kiezers gestemd, waarmee de opkomst uitkwam op 41,9% (in 2014 37,3%). De Kiesraad heeft op basis van de ontvangen uitslagen in de zitting van 31 mei de zetelverdeling vastgesteld en bepaald welke kandidaten zijn gekozen als lid van het Europees Parlement.

16 lijsten

Dinsdag 9 april 2019 was de dag van kandidaatstelling voor de verkiezing van het Europees Parlement. Op de dag van kandidaatstelling leverden de politieke partijen hun kandidatenlijst bij de Kiesraad in. Bij de verkiezing voor de leden van het Europees Parlement deed er voor het eerst in Nederland een zogenaamde pan-Europese politieke groepering mee, VOLT Nederland. VOLT deed mee aan de verkiezingen in 8 lidstaten.¹²

De beslissing over de geldigheid van de lijsten en daarop voorkomende kandidaten vond op 15 april plaats, tijdens een openbare zitting van de Kiesraad. In deze zitting besloot de Raad tevens over de nummering. Tegen de vaststelling van de kandidatenlijsten is door twee groeperingen beroep ingesteld.¹³ Er deden 16 partijen mee aan de verkiezing. Op de lijsten van de 16 partijen die deelnamen aan de verkiezing stonden in totaal 308 kandidaten.

¹² Duitsland, België, Luxemburg, Zweden, Spanje, Bulgarije, het Verenigd Koninkrijk en Nederland, waarbij het in Duitsland één zetel wist te behalen.

¹³ Zie voor een nadere beschrijving hiervan pagina 37.

Stembureau in de Eerste Kamer, Den Haag.
Foto: Frank Jansen.

26 (+3) zetels

In de openbare zitting van 31 mei stelde de Kiesraad de uitslag officieel vast. Hierbij is vastgesteld hoeveel zetels er aan de lijsten werden toegewezen en welke kandidaten werden benoemd. Onder de 36 kandidaten die de voorkeurdrempel haalden, zijn er zeven die met doorbreking van de lijstvolgorde gekozen zijn. Dertien andere kandidaten die weliswaar de voorkeurdrempel behaalden, krijgen toch geen zetel, omdat er onvoldoende zetels aan de lijsten zijn toegewezen waarop zij stonden. Als de uittreding van het Verenigd Koninkrijk uit de Europese Unie heeft plaatsgevonden, stelt de Kiesraad op basis van de verkiezingsuitslag in een nieuwe openbare zitting de verdeling van drie extra zetels over partijen en kandidaten vast.

Bekendmaking voorlopige uitslag

In tegenstelling tot andere verkiezingen in Nederland, mogen de voorlopige uitslagen van de verkiezing voor het Europees Parlement niet op de avond van de dag van stemming bekendgemaakt worden. De Europese Kiesakte bepaalt dat verkiezingen voor de leden van het Europees Parlement in de lidstaten gehouden dienen te worden in een aaneengesloten termijn van vier dagen: donderdag tot en met zondag. Net als bij vorige verkiezingen voor het Europees Parlement kwamen hierover relatief veel vragen bij de Kiesraad binnen, omdat in de praktijk onduidelijk blijkt wat wel en niet mag.

Hertelling

Voor het eerst sinds jaren heeft de Tweede Kamer na afloop van de verkiezingen en op verzoek van de Commissie voor het onderzoek van de geloofsbrieven besloten om de stembiljetten en stempassen van drie stembureaus te hertellen. Het ging om stembureaus in Haarlem, Brielle en Deventer. In de processen-verbaal van deze stembureaus waren door de commissie afwijkingen geconstateerd tussen het aantal ingeleverde stempassen en de in de stembus aangetroffen biljetten. De Kiesraad had deze afwijkingen ook geconstateerd, maar had op grond van de Kieswet niet de bevoegdheid om tot een hertelling te besluiten, aangezien de geconstateerde fouten niet van invloed konden zijn op de door de Kiesraad vastgestelde zetelverdeling. Anders dan het centraal stembureau heeft de Tweede Kamer een ruimere bevoegdheid om te beslissen tot een hertelling. De Kamer hechtte aan een nieuwe telling in de betreffende stembureaus, gezien het belang van verkiezingen en het vertrouwen van kiezers in een rechtmatig verloop en de juistheid van de uitslag.

Kiezers in het buitenland

Er hadden zich voor deze verkiezing 63.517 kiezers in het buitenland geregistreerd. Van deze personen hebben er 35.657 daadwerkelijk (per brief) gestemd.

Experimenten met centraal tellen

Bij de verkiezing voor het Europees Parlement kozen 72 gemeenten ervoor om de dag na de stemming de stembiljetten te tellen op een centrale locatie in de gemeente. Stembureauleden in deze gemeenten hoefden de stembiljetten op de dag van stemming alleen op partijniveau te tellen voor een eerste, voorlopige uitslag. Centrale telling is mogelijk gemaakt in specifieke experimenteerwetgeving.¹⁴

Waarnemers

Op de dag van stemming voor de verkiezing van de leden van het Europees Parlement hebben drie buitenlandse missies het verloop van de verkiezingen geobserveerd. Het betrof Democracy Volunteers, een non-gouvernementele organisatie uit het Verenigd Koninkrijk, de Association des États Généreux des Étudiants de l'Europe (AEGEE) en Election-Watch EU, een non-gouvernementele internationale organisatie die zich bezighoudt met de observatie van Europese verkiezingen en verkiezingsprocessen in Europa.

Verkiezingsuitslag

Na afloop van de verkiezing heeft de Kiesraad alle uitslagen opgenomen in de [Databank verkiezingen](#).

¹⁴ Wet tot wijziging van de Tijdelijke experimentenwet stembiljetten en centrale stemopneming (Wet van 19 april 2017, Stb. 180) en Besluit tot wijziging van het Tijdelijk experimentenbesluit stembiljetten en centrale stemopneming (Besluit van 22 februari 2019, Stb. 63).

Eerste Kamerverkiezing

Op maandag 27 mei 2019, minder dan een week na de verkiezing voor het Europees Parlement, was alweer de dag van stemming voor de Eerste Kamerverkiezing. Ook voor deze verkiezing trad de Kiesraad op als centraal stembureau en was het in die hoedanigheid verantwoordelijk voor de registratie van aanduidingen, de kandidaatstelling en de vaststelling van de uitslag. In twaalf provincies en in drie kiescolleges van Caribisch Nederland, is door de 589 leden van de provinciale staten en de kiescolleges gestemd. De Kiesraad heeft op basis van de ontvangen uitslagen in de zitting van 31 mei de zetelverdeling vastgesteld en bepaald welke kandidaten gekozen zijn als lid van de Eerste Kamer. Het was voor het eerst dat vanuit Caribisch Nederland ook gestemd werd door de leden van de kiescolleges.

15 lijsten

Op dinsdag 23 april 2019 was de dag van kandidaatstelling voor de Eerste Kamerverkiezing. De Kiesraad trad bij deze verkiezing op als centraal stembureau. Bij de verkiezing van de leden voor de Eerste Kamer doen normaliter alleen partijen mee die reeds in de Tweede Kamer vertegenwoordigd zijn, aangevuld met de Onafhankelijke Senaatsfractie. Dit keer deed in kieskring 20 ook een nieuwe politieke groepering uit Bonaire mee. In totaal zijn er vijftien lijsten ingediend, veertien bij de Kiesraad en één bij de gezaghebber op Bonaire.

De Kiesraad constateerde enkele verzuimen op de ingediende lijsten, zo ontbraken soms de ondersteuningsverklaringen en waren de kandidaten soms niet correct vermeld. De indieners van de lijsten zijn in de gelegenheid gesteld de verzuimen te herstellen, waartoe zij in de meeste gevallen ook in staat bleken. In enkele gevallen hebben de verzuimen geleid tot het schrappen van kandidaten of het ongeldig verklaren van een lijst voor een bepaalde kieskring. Hiertegen is door één groepering beroep ingesteld.¹⁵

589 kiezers

De opkomst voor de Eerste Kamerverkiezing is traditiegetrouw hoog en was ook dit keer 100%. Opvallend is dat er dit keer een blanco stem is uitgebracht, in Saba. Dat is voor zover na te gaan, niet eerder voorgekomen. De openbare stemmingen vonden overal in Nederland gelijktijdig plaats en waren doorgaans ook via een livestream te volgen. De indruk was dat de stemmingen overal gestructureerd en zonder onregelmatigheden hebben plaatsgevonden.

¹⁵ Zie voor een nadere beschrijving hiervan pagina 37.

Stembureau in de Eerste Kamer, Den Haag.
Foto: Frank Jansen.

In de uren na de stemming zijn de uitslagen naar de Kiesraad overgebracht. De stemmen zijn vermeerderd met de per provincie vastgestelde stemwaarden. Dit gebeurt om de verschillen in bevolkingsomvang van de provincies te corrigeren. De vaststelling van de stemwaarden stond dit jaar in bijzondere belangstelling. Tegen de hoogte van de stemwaarde is zelfs beroep ingesteld.¹⁶

75 Kamerleden

In de zitting van 31 mei stelde de Kiesraad de uitslag officieel vast in een openbare zitting in de plenaire zaal van de Eerste Kamer. Hierbij is vastgesteld hoeveel zetels er aan de lijsten werden toegewezen en welke kandidaten werden benoemd. In totaal zijn er zeventien personen gekozen die de voorkeurdrempel hebben overschreden. Van deze zeventien personen waren er vier niet benoemd geweest als zij niet de voorkeurdrempel overschreden hadden. De andere dertien ‘voorkeurskandidaten’ hebben weliswaar de voorkeurdrempel overschreden, maar waren op grond van hun positie op de kandidatenlijst anders ook verkozen.

Verkiezingsuitslag

Ook na afloop van deze verkiezing heeft de Kiesraad alle uitslagen opgenomen in de *Databank Verkiezingen*.

¹⁶ Zie voor een nadere beschrijving hiervan pagina 37.

Verkiezingssoftware

Bij verkiezingen kunnen politieke partijen, gemeenten en hoofd- en centraal stembureaus voor de kandidaatstelling en berekening van de uitslag gebruikmaken van Ondersteunende Software Verkiezingen (OSV). De software is ingezet bij de provinciale staten- en waterschapsverkiezingen die op 20 maart 2019 plaatvonden, bij de verkiezingen voor de Nederlandse leden van het Europees Parlement van 23 mei 2019 en bij de verkiezing voor de Eerste Kamer op 27 mei 2019. In aanloop naar deze verkiezingen heeft het bedrijf Fox-IT onderzoek gedaan naar de beveiliging van de software. Het *rapport* is op 14 maart 2019 door Fox-IT opgeleverd en is beschikbaar gesteld op de website van de Kiesraad. Na afloop van de verkiezingen heeft de Kiesraad de uitslagenbestanden van gemeenten, hoofd- en centraal stembureau verzameld en beschikbaar gesteld als dataset op data.overheid.nl.

Vervanging OSV software

In 2019 is gewerkt aan het vervangen van de huidige OSV door een geheel nieuwe versie van de software. Het is de bedoeling dat deze nieuwe versie van de software wordt ingezet bij de Tweede Kamerverkiezing van maart 2021. Om dit te realiseren is een traject ingezet waarbij de huidige functionaliteiten van OSV worden omgezet naar de nieuwe versie. In deze nieuwe versie heeft de beveiliging en het up-to-date zijn van de softwarecomponenten grote prioriteit. Onderdeel van de realisatie van de nieuwe versie is het laten uitvoeren van penetratietesten. Voor het uitvoeren van de penetratietesten is een aanbesteding voorbereid.

Naast de vernieuwde versie van OSV, wordt er gewerkt aan een compleet nieuw digitaal hulpmiddel dat OSV moet vervangen. De verantwoordelijkheid voor de realisatie van de 'digitale hulpmiddelen' in brede zin is belegd bij het ministerie van BZK. Binnen het secretariaat van de Kiesraad is een team geformeerd dat in samenwerking met BZK en de VNG de verdere vorming en aanbesteding van de digitale hulpmiddelen voorbereidt.

4. Adviezen

In 2019 bracht de Kiesraad negen adviezen uit.¹⁷ De meeste adviezen werden uitgebracht op verzoek van en gericht aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK). De evaluatieadviezen over de verkiezingen voor provinciale staten, algemene besturen waterschappen en kiescolleges en over de verkiezing voor het Europees Parlement en de Eerste Kamer publiceerde de Kiesraad op eigen initiatief.

De Kiesraad heeft in 2019 de volgende adviezen opgesteld:

- 1. Advies over ontwerpregeling vaststelling model proces-verbaal vanwege mogelijke toewijzing extra zetels EP (14 januari 2019)*
- 2. Advies wijziging regeling tijdelijke vervanging leden vertegenwoordigende organen (11 februari 2019)*
- 3. Tweede advies over het conceptwetsvoorstel Aanpassing procedure vaststelling verkiezingsuitslag (13 mei 2019)*
- 4. Evaluatie verkiezingen voor provinciale staten, algemene besturen waterschappen en kiescolleges (17 mei 2019)*
- 5. Evaluatieadvies verkiezingen Europees Parlement en Eerste Kamer (12 augustus 2019)*
- 6. Derde advies over het conceptwetsvoorstel Aanpassing procedure vaststelling verkiezingsuitslag (14 oktober 2019)*
- 7. Advies over het conceptwetsvoorstel Tijdelijke experimentenwet nieuwe stembiljetten (14 oktober 2019)*
- 8. Advies Grondwetsherziening introductie kiescollege kiezers buiten Nederland (15 oktober 2019)*
- 9. Advies grondwetsherziening verkiezingswijze Eerste Kamer (30 oktober 2019)*

¹⁷ Alle adviezen van de Kiesraad zijn te vinden op www.kiesraad.nl/adviezen-en-publicaties.

1. Advies over ontwerpregeling vaststelling model proces-verbaal vanwege mogelijke toewijzing extra zetels EP (14 januari 2019)

De Kiesraad heeft advies uitgebracht over een voorgesteld model proces-verbaal in verband met de mogelijke toewijzing van extra zetels voor Nederland in het Europees Parlement, bij uittreding van het Verenigd Koninkrijk uit de Europese Unie (Brexit). Dit proces-verbaal is feitelijk een aanvulling op het proces-verbaal dat wordt gebruikt voor de vaststelling van verkiezingen voor de Nederlandse leden van het Europees Parlement op 23 mei 2019. De Kiesraad vindt het belangrijk dat het ontwerp voor het nieuwe proces-verbaal zelfstandig leesbaar is. Daarom worden enkele aanpassingen voorgesteld.

De minister heeft twee van de drie aanpassingen die de Kiesraad voorstelde overgenomen, de derde aanpassing zoveel als mogelijk, door in het model proces-verbaal naar de wet te verwijzen.¹⁸

2. Advies wijziging regeling tijdelijke vervanging leden vertegenwoordigende organen (11 februari 2019)

Volksvertegenwoordigers hebben de mogelijkheid om zich maximaal drie keer vanwege ziekte of zwangerschap voor de duur van zestien weken te laten vervangen. Het is op dit moment niet mogelijk om tijdelijke vervanging te verlenen als dit verzoek wordt gedaan binnen zestien weken voor het einde van de zittingsduur. De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties heeft de Tweede Kamer toegezegd dit te veranderen.¹⁹ De Kiesraad heeft met deze aanpassing ingestemd. Hierbij is wel aangegeven dat verduidelijkt moet worden hoe de voorzitter van een vertegenwoordigend orgaan moet omgaan met een verzoek indien dit is gedaan door een lid wiens lidmaatschap voor de afdoening van het verzoek reeds geëindigd is, bijvoorbeeld omdat de maximale zittingsduur van het vertegenwoordigd orgaan inmiddels is bereikt.

De minister heeft het advies van de Kiesraad betrokken in het verdere wetgevingsproces. De gewenste verduidelijking is in de toelichting bij het wetsvoorstel opgenomen. Volgens de minister kan de voorzitter het verzoek in een voorkomend geval buiten behandeling laten.²⁰

¹⁸ Staatscourant 2019, nr. 6534

¹⁹ Aangangsel Handelingen II, 2017/18, nr. 777.

²⁰ Kamerstukken II 2018/19, 35273, 3, p. 5.

Stembureau in een stadsboerderij, Arnhem.
Foto: Heleen Hörmann.

3. Tweede advies over het conceptwetsvoorstel Aanpassing procedure vaststelling verkiezingsuitslag (13 mei 2019)

Begin 2018 heeft de Kiesraad geadviseerd over een voorstel dat een nieuwe procedure voor de vaststelling van verkiezingsuitslagen bevat.²¹ Het voorstel is na de eerste consultatieronde aangepast en gecombineerd met het voornemen om de telling voortaan centraal te laten plaatsvinden. Het aldus gewijzigde voorstel is voor een tweede maal voor advies voorgelegd. De Kiesraad kon zich vinden in de centrale telling door een gemeentelijk stembureau. Hij meent dat dit alles overwegende bijdraagt aan een meer zorgvuldige en betrouwbare uitslagvaststelling. Bij de overige aanpassingen die het wetsvoorstel bevatte, zoals het afschaffen van hoofdstembureaus en het uitbreiden van de controlemogelijkheden, heeft de Kiesraad de aandacht gevraagd voor de rol van digitale telbestanden. De Raad achtte deze bestanden essentieel om uitslagen op een betrouwbare, transparante en controleerbare wijze vast te stellen.

Uit de tweede consultatieronde zijn ook andersluidende reacties gekomen. Zo pleitte de VNG ervoor om centraal tellen niet verplicht te maken. Dit heeft de minister aanleiding gegeven om het wetsontwerp op enkele punten aan te passen en opnieuw ter consultatie te brengen.

²¹ Advies over het conceptwetsvoorstel Aanpassing procedure vaststelling verkiezingsuitslag (advies van 1 februari 2018), Den Haag: Kiesraad 2018.

4. Evaluatie verkiezingen voor provinciale staten, algemene besturen waterschappen en kiescolleges in Caribisch Nederland (17 mei 2019)

Zoals gebruikelijk na elke verkiezing heeft de Kiesraad deze geëvalueerd. In algemene zin zijn de meervoudige verkiezingen op 20 maart naar het oordeel van de Kiesraad goed verlopen. Wel bleek opnieuw dat meervoudige verkiezingen op één dag complex en extra belastend zijn voor alle betrokken personen en instanties. In het bijzonder is dat het geval wanneer ook nog eens de kiezersregisters voor de betreffende verkiezingen van elkaar verschillen. De Kiesraad heeft in zijn advies aandacht gevraagd voor enkele uitvoeringsproblemen die zich hebben voorgedaan, zoals problemen bij het verzenden van stempassen en het verspreiden van stembiljetten.

De minister heeft het advies van de Kiesraad betrokken in de eigen evaluatie van de verkiezingen. Een aantal onderwerpen zijn betrokken bij lopende trajecten die op den duur tot aanpassing van de wet moeten leiden.²²

5. Evaluatieadvies verkiezingen Europees Parlement en Eerste Kamer (12 augustus 2019)

Zowel de verkiezing voor de leden van het Europees Parlement als die voor de Eerste Kamer zijn naar het oordeel van de Kiesraad in algemene zin goed verlopen. De Kiesraad heeft geadviseerd om een aantal bepalingen in de Kieswet aan te passen. De niet-wetstechnische aanbevelingen van de Raad richten zich met name op de voorlichting en instructie aan betrokkenen in het verkiezingsproces. Hierbij valt te denken aan voorlichting aan stembureauleden over het recht van kiezers om aanwezig te zijn bij het tellen van de stemmen in het stembureau. De Kiesraad heeft verder geadviseerd om duidelijkheid te scheppen over het verbod bij de verkiezing voor het Europees Parlement om de voorlopige uitslagen op de avond van de dag van stemming bekend te maken. Deze afwijking ten opzichte van andere verkiezingen zorgde voor onduidelijkheid bij gemeenten over welke documenten op welk moment gepubliceerd mochten worden. Ten slotte wees de Kiesraad op het belang van voorlichting aan kiezers in Caribisch Nederland over de verkiezing voor de leden van het Europees Parlement en de kiescolleges voor de Eerste Kamer.

Het is op dit moment nog niet duidelijk op welke punten de aanbevelingen uit het evaluatieadvies zijn overgenomen. Wel wordt de Kiesraad al actief betrokken bij de voorlichting en ondersteuning van kiezers om zich verkiesbaar te stellen voor de eilandsraadsverkiezingen die in oktober 2020 gehouden worden op Sint Eustatius.

²² Kamerstukken II 2018/19, 35165, 9.

6. Derde advies over het conceptwetsvoorstel Aanpassing procedure vaststelling verkiezingsuitslag (14 oktober 2019)

In het najaar is het conceptwetsvoorstel voor de derde maal ter advisering aan de Kiesraad voorgelegd. De aanpassing spitste zich toe op het geven van de keuze aan gemeenten om ofwel centraal te tellen, ofwel in de stembureaus. De eerdere conceptvoorstellen verplichtten tot een telling volgens één van beide systemen. De Kiesraad stemde in met het geven van de keuze aan gemeenten om al dan niet centraal te gaan tellen. Gemeenten kunnen goed inschatten welke telmethode in hun geval het best uitvoerbaar is. Aangezien kiezers straks geïnformeerd worden waar en wanneer de telling plaatsvindt, voorziet de Kiesraad geen verwarring. De Kiesraad heeft er tot slot aandacht voor gevraagd dat het gemeentelijk stembureau in beide gevallen dezelfde controles uitvoert en dat ook de controlemogelijkheden van het centraal stembureau niet belemmerd worden.

Het is een bijzonderheid dat een wetsvoorstel driemaal voor advies aan de Kiesraad is voorgelegd. De minister hechtte eraan om na verwerking van de uitkomsten van de tweede consultatieronde opnieuw een advies van de Kiesraad te verkrijgen. Ondertussen was het wetsvoorstel voor advies voorgelegd aan de Afdeling advisering van de Raad van State. Als gevolg hiervan is het conceptwetsvoorstel zelf nog niet openbaar.

7. Advies over het conceptwetsvoorstel Tijdelijke experimentenwet nieuwe stembiljetten (14 oktober 2019)

Al enige tijd wordt er gewerkt in de richting van elektronisch tellen. Hiervoor zijn eerder door de minister een aantal noodzakelijke stappen beschreven. Het ontwikkelen van een kleiner, handzamer stembiljet is daar één van. De Kiesraad is om advies gevraagd over een regeling die het mogelijk maakt om met twee verschillende stemmethoden te gaan experimenteren. Bij beide methoden zag de Kiesraad de noodzaak voor een betere voorlichting van kiezers. Bij de methode waarbij in het stemhokje per partij afzonderlijke stembiljetten liggen, zag de Kiesraad ook enkele uitvoeringstechnische risico's. De Kiesraad adviseerde de minister deze risico's eerst te ondervangen voordat dit als experiment wordt ingezet.

De minister heeft de uitkomsten van de consultatie in beraad. Het is op dit moment daarom nog niet duidelijk hoe het conceptwetsvoorstel zal luiden en hoe de verschillende stemmethoden worden ingericht. Wel blijkt al dat er voorafgaand aan een experiment een voorlichtingscampagne georganiseerd zal worden.²³ Het is de bedoeling dat het conceptwetsvoorstel begin 2020 voor advies aan de Afdeling Advisering van de Raad van State wordt voorgelegd.

²³ Kamerstukken II 2019/20, 35300 VII, 8, p. 45.

8. Advies Grondwetsherziening introductie kiescollege kiezers buiten Nederland (15 oktober 2019)

Nederlandse kiezers in het buitenland kunnen momenteel niet (indirect) invloed uitoefenen op de samenstelling van de Eerste Kamer. Voor het introduceren van een kiescollege voor Nederlandse kiezers in het buitenland is een grondwetswijziging nodig. De Kiesraad heeft aangegeven dat hij zich kan vinden in de keuze voor het instellen van zo'n kiescollege voor Nederlandse kiezers in het buitenland. Wel heeft de Kiesraad enkele suggesties tot nadere overweging gedaan, waarbij met name aandacht wordt gevraagd voor de uitwerking van de stemwaarde die zal moeten worden bepaald (het gewicht van de stemmen van elk lid van het kiescollege). De Kiesraad heeft geadviseerd om in (de toelichting bij) het wetsvoorstel uitgebreider in te gaan op de argumenten voor en tegen het nemen van het aantal kiesgerechtigden als basis om de stemwaarde te bepalen. Tot slot heeft de Kiesraad gepleit om de evaluatie die eerder heeft plaatsgevonden van de introductie van kiescolleges binnen Caribisch Nederland te betrekken bij de uitwerking van dit wetsvoorstel.

Op 3 december 2019 is het wetsvoorstel tot grondwetswijziging aanhangig gemaakt bij de Raad van State. Dit advies is op het moment van schrijven nog niet vastgesteld.

9. Advies grondwetsherziening verkiezingswijze Eerste Kamer (30 oktober 2019)

Kern van het wetsvoorstel dat ter advies aan de Kiesraad is voorgelegd is dat elke drie jaar de helft van de leden van de Eerste Kamer wordt gekozen, en wel voor een periode van zes jaar. In plaats van iedere vier jaar in zijn geheel. Dit is een terugkeer naar hoe het was tussen 1922 en 1983. De Kiesraad adviseert om tijdig de mogelijke neveneffecten van deze andere wijze van verkiezing van de Eerste Kamer in kaart te brengen. Gewezen wordt op de mogelijke effecten van een hogere kiesdeler. Dit kan ertoe leiden dat kleine partijen minder gemakkelijk toegang tot de Eerste Kamer hebben. De meer principiële vraag of het wenselijk of noodzakelijk is dat de Grondwet moet worden gewijzigd om een andere wijze van verkiezing van de leden van de Eerste Kamer mogelijk te maken, is volgens de Kiesraad een beleidsmatige keuze en geen uitvoeringstechnische aangelegenheid. De nadere uitwerking van dit voorstel in de Kieswet moet nog plaatsvinden. De Kiesraad heeft in het advies aangegeven in die fase graag een inhoudelijk advies uit te brengen over de uitwerking.

Op het moment van schrijven heeft de minister de uitkomsten van de consultatie in beraad. Het is op dit moment daarom nog niet duidelijk hoe het conceptwetsvoorstel zal luiden.

'Drive-in'-stembureau in gemeente Zuidplas.
Foto: Gemeente Zuidplas.

5. Aanduidingen en benoemingen

Registraties

In 2019 heeft de Kiesraad zeven verzoeken ontvangen tot registratie van een partijnaam (aanduiding). Vijf verzoeken voor de Tweede Kamerverkiezing en twee voor de Europees Parlementsverkiezing. In het register voor de Europees Parlementsverkiezing heeft de Kiesraad één aanduiding op verzoek van de partij gewijzigd. En uit dat register heeft de Kiesraad zeven aanduidingen geschrapt. Het register voor de Eerste Kamerverkiezing bleef ongewijzigd.

Register Tweede Kamerverkiezing

In 2019 zijn de volgende vier aanduidingen toegevoegd aan het register voor de Tweede Kamerverkiezing: PVBNI, Liberaal Democratische Partij (LibDem), Partij 18PLUS en BBB. De aanduiding BBB is geregistreerd door de partij waarvan het verzoek tot registratie van de aanduiding 'BoerBurgerBeweging' en het bijbehorende logo in 2019 door de Kiesraad zijn afgewezen, omdat verwarring te duchten was met de al geregistreerde aanduiding 'De Burger Beweging'.

Register verkiezing Europees Parlement

Het register voor de verkiezing van de Nederlandse leden van het Europees Parlement is uitgebreid met de volgende twee aanduidingen: PVAZ en vandeRegio. Daarnaast heeft de Kiesraad de aanduiding Democraten 66 (D66) – ALDE op verzoek van de partij gewijzigd in Democraten 66 (D66). Bij de volgende drie aanduidingen in het register zijn logo's opgenomen: ChristenUnie-SGP, PVAZ en vandeRegio.

Uit het register voor de Europees Parlementsverkiezingen zijn in 2019 zeven aanduidingen geschrapt, omdat de betreffende partijen bij de laatstgehouden verkiezing geen geldige kandidatenlijst hadden ingeleverd. Een viertal logo's dat bij die aanduidingen geregistreerd stond heeft de Kiesraad eveneens geschrapt.

Benoemingen

De Kiesraad heeft tot taak nieuwe leden te benoemen voor vacatures in de Eerste Kamer, Tweede Kamer en het Europees Parlement. In 2019 werden vijftien Tweede Kamerleden benoemd, elf in tussentijdse vacatures en vier in tijdelijke vacatures wegens ziekte of zwangerschap. In de Eerste Kamer vonden tien benoemingen in tussentijdse vacatures plaats en één in een tijdelijke vacature. In het Europees Parlement heeft de Kiesraad nieuwe leden benoemd in twee tussentijdse vacatures.

Aantal benoemingen in vacatures in de periode 2015-2019

	2015	2016	2017	2018	2019
Tweede Kamer	15	13	15	16	15
Eerste Kamer	2	4	9	11	10
Europees Parlement	2	0	3	0	2

6. Rechtszaken

In 2019 werd zes keer beroep ingesteld tegen een besluit van de Kiesraad in zijn functie als centraal stembureau. In deze rechtszaken trad de Raad als verweerder op. Daarnaast was de Kiesraad als extern deskundige betrokken bij vier andere rechtszaken. Hierbij verstreekte de Raad op verzoek van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State (hierna: de Afdeling) inlichtingen.

De Kiesraad als verweerder

Volt Nederland versus centraal stembureau

Volt betoogde dat de lijsten van CDA - Europese Volkspartij, PVV (Partij voor de Vrijheid), VVD, P.v.d.A./Europese Sociaaldemocraten, ChristenUnie-SGP, 5OPLUS, JEZUS LEEFT, DENK, De Groenen, Forum voor Democratie en vandeRegio & Piratenpartij ongeldig moesten worden verklaard, omdat daarop niet evenveel mannelijke en vrouwelijke kandidaten stonden vermeld. De Kiesraad, als centraal stembureau voor de verkiezingen van het Europees Parlement, beslist over de geldigheid van de ingediende kandidatenlijsten aan de hand van de in artikel I 5 van de Kieswet limitatief opgesomde formele vereisten. Een lijst is alleen ongeldig als zich een of meer van de in artikel I 5 van de Kieswet opgesomde gebreken voordoet. De door Volt aangevoerde grond is niet genoemd in artikel I 5 van de Kieswet, zodat het centraal stembureau terecht geen aanleiding heeft gezien om deze lijsten ongeldig te verklaren. De Afdeling verklaarde het beroep ongegrond.²⁴

²⁴ ABRvS 24 april 2019; ECLI:NL:RVS:2019:1373

Stemlokaal in de Kerhovense Molen in Oisterwijk.
Foto: Gemeente Oisterwijk.

Besluit tot vaststelling van de ingediende kandidatenlijsten

De Kiesraad verklaarde op 15 april 2019 in zijn hoedanigheid van centraal stembureau voor de verkiezingen van het Europees Parlement de ingediende kandidatenlijsten van 16 partijen geldig. De lijst van een politieke partij (PVAZ) werd ongeldig verklaard omdat deze partij geen geldige kandidatenlijst heeft ingeleverd op de dag van kandidaatstelling. Tegen dit besluit werd door de oprichter beroep ingesteld, omdat zij om die reden niet kon deelnemen aan de Europees Parlementsverkiezingen. Tevens is er door appellant een wrakingsverzoek ingediend tegen de staatsraden van de meervoudige kamer belast met de behandeling van deze zaak. Dit wrakingsverzoek is afgewezen. Het beroepsschrift in de hoofdzaak kwam echter te laat binnen bij de Raad van State, waardoor de Afdeling het beroep niet-ontvankelijk verklaarde.²⁵

Besluit tot vaststelling van de ingediende kandidatenlijsten

De Kiesraad besloot op 1 mei 2019 welke ingediende kandidatenlijsten geldig waren voor de Eerste Kamerverkiezing. Hiertegen is door een burger beroep ingesteld, waarbij appellant echter niet leek te betwisten dat de beslissing rechtmatig was. De Kiesraad betoogde dat het beroep primair niet inhoudelijk in behandeling kan worden genomen (ook wel: niet-ontvankelijk) omdat in het beroep geen gronden waren opgenomen. Daarnaast was het verschuldigde griffierecht niet voldaan. De Afdeling verklaarde het beroep niet-ontvankelijk.²⁶

²⁵ ABRvS 25 april 2019, ECLI:NL:RVS:2019:1376 en ECLI:NL:RVS:2019:1397 (wrakingsverzoek)

²⁶ ABRvS 9 mei 2019, ECLI:NL:RVS:2019:1512.

Besluit tot gedeeltelijke schrapping van een kandidatenlijst

De Kiesraad besloot op 1 mei 2019 dat de kandidatenlijst van Union Revolushon Boneriano voor alle kieskringen met uitzondering van Bonaire werd geschrapt. Tevens is besloten tot schrapping van enkele kandidaten alsmede van de boven de kandidatenlijst geplaatste aanduiding van de groepering. Volgens de Kiesraad was niet voldaan aan de vereisten die de wet stelt voor het handhaven van een kandidatenlijst, kandidaten en de aanduiding. De appellant was het niet eens met deze schrappingen en vond dat de informatievoorziening vanuit de Kiesraad tekortschoot. Aangezien appellant woonachtig was in Bonaire, diende de zaak voor het Gemeenschappelijk Hof van Justitie van Aruba Curaçao Sint Maarten en van Bonaire, Sint Eustatius en Saba. De Kiesraad heeft zich op het standpunt gesteld dat de schrappingen rechtmatig waren en dat voldoende informatie was verstrekt. Het Gemeenschappelijk Hof verklaarde het beroep ongegrond.²⁷

Besluit tot schrapping van een aanduiding uit het register van aanduidingen

De Kiesraad heeft bij besluit van 13 mei 2019 de aanduiding van een bepaalde politieke groepering geschrapt. De oprichter van deze politieke groepering (PVAZ) is tegen dit besluit op 27 mei in beroep gegaan. Het beroep werd door de Afdeling echter niet-ontvankelijk verklaard, omdat het verschuldigde griffierecht niet tijdig betaald was, en er geen stukken waren overhandigd waaruit bleekt dat appellant als gemachtigde van deze politieke groepering mag optreden.²⁸

Stemwaarden voor Caribisch Nederland

Bij de vaststelling van de verkiezingsuitslag van de Eerste Kamer spelen stemwaarden een grote rol. Deze stemwaarden zijn voor elke provincie anders en corrigeren het verschil in inwoneraantal per provincie. Ook voor de stemmen van de kiescolleges in Bonaire, Sint Eustatius en Saba wordt een stemwaarde gehanteerd. Een in het Europees deel van Nederland wonende burger heeft beroep ingesteld bij de Rechtbank Den Haag omdat deze van mening was dat stemmen van de kiescollegeleden relatief zwaarder zouden moeten wegen omdat er in Caribisch Nederland grotere gevolgen worden ondervonden van de Eerste Kamerverkiezing. De Rechtbank Den Haag achtte zich echter onbevoegd om over een besluit te oordelen waarvan door de wet bepaald is dat er tegen geen beroep kan worden ingesteld.²⁹

²⁷ Gemeenschappelijk Hof van Justitie van Aruba Curaçao Sint Maarten en van Bonaire, Sint Eustatius en Saba 10 mei 2019, BON201900288.

²⁸ ABRvS 19 juni 2019, ECLI:NL:RVS:2019: 1960

²⁹ Rechtbank Den Haag 27 juni 2019, ECLI:NL:RBDHA:2019:6266.

De Kiesraad als extern deskundige

Besluit tot gedeeltelijke schrapping van een kandidatenlijst

Het centraal stembureau van de provinciale statenverkiezing van Zuid-Holland stelde op 8 februari de kandidatenlijsten vast. Namens een politieke partij is beroep ingesteld tegen de beslissing tot ongeldigverklaring van de lijst voor de kieskring Rotterdam, alsmede de vaststelling van enkele andere kandidatenlijsten. Appellant voerde aan dat de ondersteuners belemmerd waren in het afleggen van de ondersteuningsverklaringen en meende dat het centraal stembureau hiermee rekening had moeten houden. Tot een inhoudelijk oordeel is de Afdeling niet gekomen omdat appellant niet had aangetoond gemachtigd te zijn de groepering te vertegenwoordigen. Het beroep werd niet-ontvankelijk verklaard.³⁰

Besluit tot vaststelling van de ingediende kandidatenlijsten Provinciale Statenverkiezingen Zuid-Holland

Het beroep richt zich tegen het besluit van het centraal stembureau voor de verkiezing van provinciale staten van Zuid-Holland van 8 februari 2019 inzake de geldigheid van de kandidatenlijst ingediend door de VVD. Deze kandidatenlijst zou, volgens het beroepschrift, ongeldig verklaard moeten worden, “mede omdat de deelnemende kandidaten bewust gekozen hebben onderdeel te zijn van een partij die integriteit en kiezersbelang klaarblijkelijk niet vooropstelt.” De Kiesraad adviseerde het beroep ongegrond te verklaren, omdat bij de beoordeling of ingediende kandidatenlijsten ongeldig zijn, het centraal stembureau dient na te gaan of een van de limitatief in de Kieswet genoemde gronden zich voordoet. Dat was hier niet gebleken. Het beroep van appellant I werd door de Afdeling ongegrond verklaard en appellant II werd niet-ontvankelijk verklaard.³¹

³⁰ ABRvS 14 februari 2019, ECLI:NL:RVS:2019:452.

³¹ ABRvS 14 februari 2019, ECLI:NL:RVS:2019:451.

Besluit tot vaststelling van de ingediende kandidatenlijsten

De centrale stembureaus van de waterschapsverkiezingen en provinciale statenverkiezingen stelden op 8 februari 2019 de kandidatenlijsten voor de desbetreffende verkiezingen vast. Hiertegen is beroep ingesteld door een kiezer en een politieke groepering. Aangezien het verschuldigde griffierecht niet was voldaan, verklaarde de Afdeling het beroep niet-ontvankelijk.³²

Kiesrecht voor Nederlanders in het buitenland

Nederlanders die in het buitenland wonen, zijn niet kiesgerechtigd voor de provinciale statenverkiezing. Daarvoor is namelijk vereist dat men ingezetene is van de provincie. Aangezien de leden van provinciale staten de leden van de Eerste Kamer kiezen, hebben Nederlanders in het buitenland geen indirecte invloed op de samenstelling van de Eerste Kamer. Een in België wonende Nederlander vond dat hij daardoor ten onrechte geen invloed had op de samenstelling van de Eerste Kamer en meende dat dit in strijd was met internationale discriminatieverboden. Het verzoek tot inschrijving als kiezer buiten Nederland was door burgemeester en wethouders van de gemeente Den Haag afgewezen en tegen deze beslissing was beroep ingesteld. De Kiesraad was gevraagd om inlichtingen te verstrekken. De Raad vond dat het college van burgemeester en wethouders van de gemeente Den Haag zich terecht op het standpunt had gesteld dat niet kan worden overgegaan tot registratie van appellant als kiezer buiten Nederland voor de provinciale statenverkiezing. De beperking die de wet op dit punt opwerpt is niet ontoelaatbaar, gezien de hoofdzakelijk territoriaal begrensde taakopvatting van provincies en de provinciale politiek. De Afdeling verklaarde het beroep ongegrond.³³

³² ABRvS 14 februari 2019, ECLI:NL:RVS:2019:450.

³³ ABRvS 8 maart 2019, ECLI:NL:RVS:2019:754.

7. Kennis en Communicatie

Informatiepunt Verkiezingen

Met het oog op de reeks verkiezingen in de eerste helft van 2019 werd van medio oktober 2018 tot medio juni 2019 opnieuw een Informatiepunt Verkiezingen ingesteld. Het Informatiepunt was actief in aanloop naar de gecombineerde provinciale statenverkiezingen en waterschapsverkiezingen, de eilandsraadsverkiezingen, kiescollegeverkiezingen, de Eerste Kamerverkiezing én de verkiezing van de Nederlandse leden van het Europees Parlement. In totaal behandelde dit Informatiepunt 4.272 vragen, waarvan de meeste waren voorgelegd door gemeenten (1.955), gevolgd door burgers (1.278)

Website

De Kiesraad biedt via de website www.kiesraad.nl actuele informatie over het verkiezingsproces aan gemeenten, provincies, politieke partijen, beleidsmakers, journalisten en kiezers. Naast informatie over de Kieswet zijn hier de adviezen van de Kiesraad, benoemingen van parlementsleden, registraties van partijnamen, uitslagen van verkiezingen en belangrijke data in het verkiezingsproces te vinden. Ook staat er op de website beknopte informatie over het verkiezingsproces in het Engels.

In 2019 werd de website 1.273.124 keer geraadpleegd. Dit was aanzienlijk meer dan in 2018, met 628.650 bezoekers – in dat jaar vonden op 21 maart gemeenteraadsverkiezingen plaats gecombineerd met een referendum over de Wiv. In de maand maart 2019 werd de website verreweg het vaakst bezocht, en wel door 513.308 bezoekers, met een piek op de dag van stemming van 171.459 (!).

Het aantal bezoekers aan de pagina 'Kieswet In Het Kort' (voorheen 'Kieswet Toegelicht'), met een toegankelijke versie van de Kieswet, was in 2019 5.720. In 2018 lag dit op 582. Dit onderdeel van de website werd in 2015 ontwikkeld, op verzoek van minister Plasterk.

Het aantal nieuwsberichten over 2019 bedroeg 83. Dat was vergelijkbaar met 2018, met 82 nieuwsberichten. Daarnaast werden 3 nieuwsberichten geplaatst op het Engelstalige deel van de website (gelijk aan 2018: 3).

Pers

In 2019 werd de Kiesraad 315 keer benaderd voor persvragen. Dit betrof vragen van landelijke dagbladen (o.a. NRC, Volkskrant, Telegraaf, Algemeen Dagblad e.a.), regionale kranten (o.a. Brabants Dagblad, Dagblad van het Noorden e.a.), periodieken/opiniebladen (o.a. Elsevier, Quest), radio en TV (o.a. NOS, Hart van Nederland, WNL, RTV-Rijnmond, BNR, Radio 1). Ook waren er enkele vragen van buitenlandse media (o.a. Swedish national radio, Bloomberg News, Sputnik News en Yomiuri Shimbun (Japans dagblad)). Het aantal persvragen in 2019 was vergelijkbaar met 2018, met 326 persvragen. De meeste persvragen in 2019 werden gesteld in de maand maart (123), de maand waarin de gecombineerde verkiezingen voor provinciale staten/waterschappen plaatsvonden. Er kwamen in 2019 de nodige persvragen over onderwerpen als lijstuitputting, OSV/ digitale hulpmiddelen in het verkiezingsproces, meervoudige kandidaatstelling, eis ingezetenschap, openbaarmaking kandidatenlijsten, en stemwaarden.

Er zijn in 2019 11 interviewverzoeken ingewilligd, voor BNR (5), NOS 2x radio, 1x journaal TV), Trouw, Omroep Gelderland en B&R (blad van de NVVB). Deze interviews gingen over: digitale hulpmiddelen in het verkiezingsproces (met name OSV), uitsluiting kiesrecht, lijstuitputting, en kiesgerechtigdheid Caribisch Nederland. In 2018 werden 6 interviewverzoeken gehonoreerd.

Social media

De Kiesraad gebruikt Twitter met name om nieuwsberichten te delen. In geval van informatieve vragen worden mensen doorverwezen naar het Informatiepunt of worden hun tweets beantwoord, veelal onder verwijzing naar informatie op de website. De Kiesraad heeft gedurende het jaar 111 tweets geplaatst (in 2018: 216) – de meeste tweets werden geplaatst in de maand februari (20) en mei (idem). Het aantal mensen dat de Kiesraad volgde op Twitter is licht gestegen, met 2.251 volgers eind van het jaar ten opzichte van 2.057 eind 2018. Niet verrassend was het aantal tweets het hoogst in de eerste maanden van het jaar, in aanloop naar de verkiezingen. De tweets die de meeste weergaven genereerden gingen over stemmen met de kleur rood, niet per se met potlood (38.192 weergaven), registratie Britse burgers voor de verkiezing van het Europees Parlement, met het oog op een mogelijke uittreding van het Verenigd Koninkrijk uit de Europese Unie (13.057), en een overzicht partijen provinciale statenverkiezingen (12.883)

Stemmen om middernacht op het station van Castricum.

Databank Verkiezingsuitslagen

De databank bevat verkiezingsuitslagen vanaf 1848. Deze uitslagen zijn te vinden op www.verkiezingsuitslagen.nl. In het afgelopen jaar werden de uitslagen van de verkiezingen voor de provinciale staten, de waterschappen, de eilandsraden van Bonaire en van Saba en kiescolleges (20 maart) toegevoegd, evenals de verkiezingen voor de Nederlandse zetels van het Europees Parlement (23 mei) en de Eerste Kamer (27 mei). Verder werd voor diverse Tweede Kamerverkiezingen en voor alle verkiezingen voor de Nederlandse zetels van het Europees Parlement het proces-verbaal van de uitslag toegevoegd aan de Databank. De uitslagen van recente verkiezingen zijn als EML-bestanden verkrijgbaar via www.data.overheid.nl.

Publicaties en onderzoek medewerkers en leden Kiesraad

Eelco Harteveld en Ron de Jong, 'De geografische spreiding van de PVV-kiezers', in: Gerrit Voerman en Koen Vossen (red.), Wilders gewogen. 15 jaar reuring in de Nederlandse politiek (Amsterdam 2019) p. 191-213.

Ron de Jong en Peter van den Berg, 'Vrouwenkiesrecht tussen individueel en gezinshoofdenkiesrecht, 1815-1919', in: *Historica. Tijdschrift voor gendergeschiedenis* 42 (2019) nr. 2, p. 12-17.

Ron de Jong en Julien van Ostaaijen, 'De verkiezingen van Provinciale Staten: toen en nu', in: Harmen Binnema en Hans Vollaard (red.), *Provinciale politiek. De provincies democratisch getoetst* (Amsterdam 2019) p. 71-90.

Peter van den Berg en Ron de Jong, 'Een Gordiaanse knoop. Mannenkiesrecht, vrouwenkiesrecht en gezinskiesrecht tussen 1795 en 1917', in: *Pro Memoria. Bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der Nederlanden* 20 (2018) afl. 2, p. 179-213.

Ron de Jong en Melle Bakker, 'Stemmen bij volmacht en het beginsel van one man, one vote', blog Stuk Rood Vlees, 29 januari 2019
<http://stukroodvlees.nl/stemmen-bij-volmacht-en-het-beginsel-van-one-man-one-vote/>

Wetenschappelijke Raad van Advies

De Wetenschappelijke Raad van Advies bestaat uit deskundigen op het gebied van verkiezingen en kiesrecht. Hij heeft tot taak wetenschappelijk onderzoek van de Kiesraad te begeleiden en te beoordelen. De leden van de Raad zijn:

Voorzitter:	prof. dr. W. Voermans, Hoogleraar Staats- en bestuursrecht Universiteit Leiden
Leden:	dr. H. van der Kolk, Universitair hoofddocent aan de faculteit van Behavioral, Managerial and Social Sciences van de Universiteit Twente dr. J. van Merriënboer, Historicus en onderzoeker Centrum voor Parlementaire Geschiedenis
Secretaris:	dr. R. de Jong Onderzoeker Kiesraad

De Wetenschappelijke Raad kwam in 2019 eenmaal bijeen ter bespreking van het lopende onderzoek.

Wet openbaarheid van bestuur

De Wet openbaarheid van bestuur (Wob) regelt zowel de actieve als de passieve openbaarmaking van documenten. De Kiesraad geeft aan de actieve openbaarmakingsplicht invulling door zoveel mogelijk relevante informatie te verstrekken. Dit gebeurt onder meer via de website www.kiesraad.nl en via publicaties in de Staatscourant.

De Kiesraad heeft in het 2019 twee Wob-verzoeken ontvangen en de gevraagde informatie, voor zover beschikbaar, verstrekt of verwezen naar informatie die reeds publiek beschikbaar was. Het betrof verzoeken om:

- een kopie van documenten die te maken hebben met aanpassingen van het beleid ten aanzien van de Ondersteunende Software Verkiezingen vanaf 11 maart 2016;
- afschriften van documenten die de Kiesraad van de gemeente Hilversum heeft ontvangen over een brief van verzoeker aan die gemeente tot het niet verlenen van een blanco volmacht.

8. Netwerk – nationaal en internationaal

De Kiesraad onderhoudt een nationaal en internationaal netwerk en bouwt deze relaties verder uit. In 2019 nam de Kiesraad deel aan meerdere conferenties in het buitenland en ontving eveneens een aantal buitenlandse delegaties. Ook is de Kiesraad op een tweedaags werkbezoek geweest in Brussel. Daarnaast gaf de Kiesraad in samenwerking met andere actoren, zoals het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en het Netherlands Institute for Multiparty Democracy (NIMD) presentaties voor respectievelijk verkiezingswaarnemers bij de verkiezingen van provinciale staten en de waterschappen en het Europees Parlement.

Nationaal

De Kiesraad heeft in het kader van zijn werkzaamheden met allerlei verschillende organisaties en instellingen op nationaal niveau contact. Enkele van onze belangrijke stakeholders zijn:

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Net als in voorgaande jaren vond in 2019 geregeld overleg plaats met bestuurlijke en ambtelijke vertegenwoordigers van het ministerie van BZK, over zowel beleids-, wetgevings- als beheerszaken.

Staten-Generaal

Met zowel de (griffies van) de Eerste – als Tweede Kamer is contact over de openbare zittingen die de Kiesraad in het kader van de verkiezingen houdt, alsook over de benoemingen voor nieuwe Kamerleden die in het kader van ontstane (tijdelijk) vacatures moeten plaatsvinden.

VNG en NVvB

Structureel vond overleg plaats met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken.

Politieke partijen en gemeenten

In aanloop naar de verschillende verkiezingen in 2019 is veelvuldig contact geweest met politieke partijen en gemeenten in het kader van hun betrokkenheid bij die verkiezingen. Voor zowel politieke partijen als gemeenten werd ook een aantal instructiebijeenkomsten georganiseerd over het gebruik van Ondersteunende Software Verkiezingen (OSV).

Gastcolleges en lezingen

In 2019 verzorgden medewerkers van het secretariaat enkele gastcolleges en lezingen, zoals aan de Rijksuniversiteit Groningen en de Radboud Universiteit Nijmegen.

Internationaal

Congressen en conferenties

Deelgenomen is aan de conferentie 'Electoral Integrity: role of electoral management bodies' gehouden te Byblos, Libanon op 30-31 januari 2019. Hierbij is een voordracht gehouden namens de Kiesraad. De uitnodiging aan de Kiesraad om deel te nemen aan deze conferentie kwam op verzoek van het ministerie van Buitenlandse Zaken.

Een afvaardiging heeft deelgenomen aan de 16e EMB-conferentie van de Venetië Commissie van de Raad van Europa, in Bratislava, Slowakije op 27 en 28 juni 2019. Bij deze gelegenheid is een voordracht gehouden over alternatives for Electoral Dispute Resolution in the Netherlands.

Werkbezoeken

Een afvaardiging van de Kiesraad heeft op 11 februari 2019 een *by-election* in Edinburgh bijgewoond. Tijdens dit bezoek was er veel aandacht voor het telproces: transparantie t.a.v. kiezers en de inzet van digitale hulpmiddelen.

Op 1 en 2 april 2019 heeft een delegatie van de Kiesraad een werkbezoek gebracht aan Brussel. De Vlaamse overheid is bezocht in verband met de digitale hulpmiddelen die door Vlaanderen worden gebruikt in het verkiezingsproces. Daarnaast is een bezoek gebracht aan de Permanente Vertegenwoordiging in Brussel. Hier is tevens gesproken met de Europese Commissie en er is een bezoek gebracht aan het Europees Parlement, waar gesprekken hebben plaatsgevonden over subsidiëring van politieke partijen, opkomstcampagne, desinformatie en de meest recente wijziging van de Europese Kiesakte. Ook is er gesproken met Nederlandse Europarlementariërs en een bezoek gebracht aan de Nederlandse Permanent Vertegenwoordiger bij de Europese Unie in Brussel.

Presentaties

Op 19 maart 2019 is door de Kiesraad een presentatie gehouden over het Nederlandse kiesstelsel bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties voor verkiezingswaarnemers van de Britse organisatie Democracy Volunteers die de verkiezingen van de provinciale staten en de waterschappen kwamen observeren.

Van 26 tot en met 28 maart 2019 heeft de Kiesraad in samenwerking met het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties een delegatie van de Roemeense Kiesraad in Nederland ontvangen. In het kader daarvan is een presentatie verzorgd.

Op 22 mei 2019 is een presentatie gegeven over het Nederlandse kiesstelsel bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties voor verkiezingswaarnemers van de Britse organisatie *Democracy Volunteers* en van de Europese studentenorganisatie AEGEE die de verkiezingen voor het Europees Parlement kwamen observeren.

Stembureau in het Onze Lieve Vrouwengasthuis in Amsterdam.

Op vrijdag 1 november 2019 heeft de Kiesraad een delegatie van het Zuid-Koreaanse parlement ontvangen. Bij die gelegenheid is een presentatie over het Nederlandse kiesstelsel gegeven.

Op woensdag 27 november 2019 heeft de Kiesraad een delegatie van de Zuid-Koreaanse Kiesraad ontvangen. Bij deze gelegenheid is een presentatie over het Nederlandse kiesstelsel gegeven.

Op vrijdag 29 november 2019 heeft de Kiesraad een Russische delegatie bestaande uit ambtenaren werkzaam in het verkiezingsproces afkomstig uit de oblast (bestuurlijke eenheid) Moskou ontvangen. Hierbij is door de Kiesraad een presentatie over het Nederlandse kiesstelsel verzorgd.

Op woensdag 4 december 2019 is in samenwerking met ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties op verzoek van de *Netherlands Institute for Multiplary Democracy* (NIMD) een presentatie verzorgd voor een delegatie uit Mozambique van de RENAMO-partij in het parlement.

9. Financiën

De begroting van de Kiesraad is ondergebracht in Hoofdstuk IIB van de Rijksbegroting: Overige Hoge Colleges van Staat en Kabinetten van de Gouverneurs, onder beleidsartikel 9 'Kiesraad'.

De Raad voert zelf het beheer over zijn begroting. De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) is verantwoordelijk voor het beheer van de begroting van de Staten-Generaal en voor de begroting van de Overige Hoge Colleges van Staat, Kabinetten van de Gouverneurs en de Kiesraad. Over de inhoud van dit beheer bestaan afspraken (de zogenoemde beheerafspraken) tussen de minister en de Colleges, waarin recht gedaan wordt aan hun staatsrechtelijke positie.³⁴

Besteedbaar budget

Het besteedbaar budget van de Kiesraad bedroeg in 2019 € 2.345.000. Dit budget werd gedurende het jaar met € 897.000 opgehoogd om urgent onderhoud aan OSV te kunnen uitvoeren. Van het totale budget was € 3.274.202 uitgeput.

Vergoeding voorzitter en leden Kiesraad

De Kiesraadleden ontvingen in 2019 een financiële tegemoetkoming. De voorzitter ontving per maand een vergoeding gebaseerd op 0,3 fte in schaal 18 volgens het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren (BBRA). De leden van de Raad ontvingen een vergoeding van € 286,99 (tot 1 juli 2019), resp. een vergoeding van € 292,73 (vanaf 1 juli 2019) per vergadering en een reiskostenvergoeding. Als gevolg van de uitvoering van de Wet Normering bezoldiging topfunctionarissen publieke en semipublieke sector (WNT) is op de functies van de voorzitter en de leden van de Kiesraad de rapportageplicht WNT van toepassing. Deze normering geldt ook voor de ambtelijke staf.

Waarborgsommen

Partijen die voor het eerst deelnemen aan verkiezingen waarbij de Kiesraad als centraal stembureau optreedt, moeten een waarborgsom betalen aan het ministerie van BZK voor registratie van een aanduiding en bij inlevering van een kandidatenlijst. De waarborgsommen worden door het ministerie terugbetaald als de partijen aan de daarvoor gestelde wettelijke vereisten voldoen. Is dat niet het geval, dan vervallen de waarborgsommen aan de Staat.

³⁴ Zie Comptabiliteitswet 2001, artikel 19.